

HANGULATOK, MOZGALMAK ÉS ÁRAMLATOK

A beteg közérzetéről, hangulatai változásáról panaszkodik orvosának, s az meg tudja állapítani ebből azokat a szervi bajokat és elváltozásokat, amelyeknek a hangulatok a lélek síkjára felcsillant reflekszei.

A közösségi életnek is megvannak a saját érzelmi, hangulatbéli tartalmai. Hiedelmek, eszmék, elvek uralkodnak a köz gondolkodásán. Mozgalmak és áramlatok tartalmaiba veti reményét és ebben a vonatkozásban méltán lehet közösségi lélekről beszélni. Hadd panaszoljuk el hát a kisebbségi közösségi lélek fájdalmait, vizsgáljuk meg hangulatait, hadd beszéljünk mozgalmainkról.

Meg kell itt jegyeznünk, hogy nem célunk a teljesség. Azok az íróink, akik a kisebbségi kérdéssel foglalkoztak, legtöbbször a hangulatok, mozgalmak és áramlatok ismertetésével és kritikájával törekedtek annak megértésére. Valóban a kisebbségi irodalomról, politikáról és mozgalmakról aránytalanul többet írtak, mint a kisebbségi helyzet mélyebb szociológiai és gazdasági vonatkozásairól. Bizonyos mértékig ismétlésekbe bocsátkoznánk hát, ha itt a teljesség

lenne a célunk. A társadalomtudományos szemlélet összefüggések fölfedezésére törekszik a szellemi jelenségek vizsgálatánál is. Ezért itt azt tartjuk feladatunknak, hogy a szellemi és eszmei jelenségek mélyebb és messzibb vonatkozásait fedjük fel és jelezzük, hogy „az anyagival egyívású volt a szellemi dolgok fejlődése is” a kisebbség életében.

Nálunk mindig nagy szerepe volt azoknak, akik a köz hangulatait kifejezték. Nem is volt ezt nehéz elvégezni. Életünk szűk keretek között mozgott. Életformánkat joggal nevezhettük a börtön életformájának. Egy jó akusztikai feltételek mellett kilökött egyéni hangulat, vagy hangosan kimondott gondolat végig visszhangzott Pozsonytól Kassáig és Beregszászig. Sűrű volt a kisebbségi élet levegője. Nagyobb szociális nyomások sűrítették. S ebben a töményebb ájerben a rezgések gyorsabban terjedtek, mint a hang a töményebb halmazállapotú testben. Az elszakítottság fizikai fájdalmakkal és sajtásokkal hatott a népre. A közösségi hangulatot, a kisebbségi közösség hangulatait éppen ezért elsősorban politikusok és lírikusok képviselték. A politika és a líra fejezte ki leggyorsabban és legközvetlenebbül a lélek fájdalmait. A kisebbségi magyarság nehezen ismerte meg a szervezett cselekvés társadalmi értékét. A külső hatások ellen sokszor elégségesnek tartotta, ha fel-felberzenkedett benne a duhajság kedve.

A háború utolsó éveiben mindenki érezte a nagy katalizma súlyát. S a lélekben valami homályos vágy virult ki a megtisztulás után. A legnagyobb és a legszebben mondott szavak magasztos lendülete felelt meg ekkor a léleknek. A szép zengések nagy mámorba ringattak testet, lelket. Talán a tar-

talom nem is volt fontos ebben a különös világban, csak a szép, zengő forma, a muzsika, a legelvontabb formanyelv, mely már majdnem a tartalom tagadása, vagy a legszebb, a legvégsőbb tartalom. Egy fiatal költő, Mécs László tudta ezt a közösségi hangulatot kifejezni. „Hajnali harangszó” című kötete és címlapja öntötte formába ezt a közérzetet. A vers csodálatos gyorsasággal végigperdült a kisebbségi területen. Nem hiszem, hogy lett volna ebben a korban irodalmi est vagy matiné, műkedvelői vagy önképzőköri rendezés, ahol ezt a verset elő nem adták volna. Nem a tartalma, hanem a muzsikája s e muzsika víg, derűs és öröms hangulata volt a sodróerő, mely elvitte mindenhová. Meghatározhatatlan emocionális bűgös keletkezett nyomán. Ha maga Mécs László szavalta ezt a programversét, akkor olyan energiák sokasodtak a lelkekben, amelyek testiek ugyan, de az öreg Winiarsky, a biológiai művészetszemlélet megteremtője, belőlük származtatta a művészi erő kifejtést. Nagyon esett a felvidéki magyarság és nagyon meg akart tisztulni. Mécs után mindenki elmondta, s hányszor idéztük: „Tánc feszüljön a harangban, hajnaleber szíromtánca, mely magyar lányt, tót fiúcskát testvértáncba pöndörít. Gyűlöltünk már Káin óta, vérivásig, csömörig... Átkozott, ki székelyt gyilkol Szent Istvánkor, zsidót gúnyol szombaton.”

Szlovákiát magyarországi emigránsok özönlötték el az első években. Amennyiben a magyar változások korát képviselték, Csehszlovákiában inkább formális, mint tartalmi vonatkozásban adtak annak kifejezést. A színvonalas forma volt a jelszó, a színek és egyéni változatok gazdagsága, a pontos

történelmi célok tudata másod-harmadrendű fontosságú. Nem véletlen, hogy Mécs László az emigránsok által alapított „Tűz” című folyóiratban kezdte pályafutását. Az emigráció szükségszerűen kerülte a kisebbségi helyzet kritikáját. Az ellentétektől vemhes felvidéki kisebbségi térben úgy helyezkedett el, hogy oly tág humanizmust hirdetett az irodalomban, amelyben elfért minden szín, árnyalat és érdek. Az emigráció harmadrendű garnitúrája rút politikai feladatokra is vállalkozott és örökre talaját veszítette.

Sokáig úgy volt, hogy a leszakított magyarságot a jóságban és a tisztaságban feloldódás hangulata tartotta össze. A szívek csak akkor keményedtek meg, amikor a hódítók a magyarság ezreit áttették a határokon a megcsonkított országba, már jóval a trianoni rendezés előtt. A kisebbség eljutott odáig, hogy érzelmvilágában testvérkezet nyújtott a szlávok felé, a másik oldalról azonban nem lendült fogadó kar feléje. A szláv kultúremberek kórusából egyetlen békülő hang sem szállt a magyarság felé. Még azok is hallgattak, akik annakidején annyi erkölcsi támogatást kaptak Ady nagy jakobinus gesztusából. Most a hódítás mámorában éltek és a bosszúállás énekét fűjták. A magyarság visszahúzta tehát a barátság és békülés jobbját és hangulatában és magatartásában elkanyarodott az irredenta felé. Ezt a formát már Ölvédi László fejezte ki a Felvidéken s maga Mécs is több szerencsével, mint Ölvédi kísérletet tett vele. Ez az új korszak már nem elzsongítani, hanem valamiféle akaratosabb magatartásra akarta serkenteni a magyarságot. A turánizmus szólamaival érkezett s politikai és költői magatartást diktált. Mást nem tehetett. Határozott eredménye-

ként kell felírunk, hogy a magyarságot visszafordította kereteibe és tartását megkeményítette. Szláv oldalon ebben a korban az új, frissen beérkező népek felsőbbrendűségét propagálta irodalom és politika. A magyarság is visszament elhivatottsági hiedelmeihez, csak hogy turánista alapon. Mindenütt Végvári- és Ölvedi-verseket szavaltak, Mécs verseit is, de már nem a régieket, nem a Hajnali harangszót, hanem a „Rabszolgák éneke” című kötetből valókat. A költő itt már nem hívogat hajnaltáncba, már rab magyaroknak énekel, katakombákba küldi őket, tanítgatja, okosítgatja táborát a tertulianuszi viselkedésre a hódítóval szemben.

A hódítók népi életük legáltalánosabb formáival, népviseletes felvonulásokkal, színesen, káprázatosan jöttek Szlovákiába, úgy, ahogyan uralkodóhoz illik. Minden cseh hivatalnoknak volt egy rend egyenruhája, a nőknek pedig egy rend népi nemzeti öltözéke, melyeket kötelességszerűen viseltek felvonulásokon és ünnepélyeken. Szlovákiát előntötte ez a színes sereg. Ünneplést ünneplés követett és hatalmas felvonulások, melyeken álnépi elemek lépkedtek peckesen rezesbandák hangjaira. Nem tudom, hatott-e ez a formalizmus a kisebbségi magyarságra, de ebben a korban a mi életünkben is feléled a népi kultúra külső elemeinek a kultusza. A magyarruha viselete ekkor lesz csaknem általános. A Repülj fecském és a Palotás kötelező műsorszám az Ölvedi-versek mellett a műkedvelői előadásokon. Feltámadnak a kurucnóták és a tárogatók. A politikai gyűléseken lovas, csikós bandériumok fogadják a politikusokat, A nép megtanulja életformáinak megbecsülését és valamiféle rangosodást érez. A tárgyi szimbolika

szilárdan körülhatárolja a magyarság kereteit. Felkelti a nép rangérzetét, ha a középosztálynál külső formalitás marad is. Mind e jelenségek nagyban előre lendítik a magyarság politikai szervezkedését.

A kisebbségi politika látta a demokrácia cseh nemzeti önzéssel megcsúfolt szólamait. Abba a könnyű helyzetbe került, hogy a csehek demokratikusnak hirdetett berendezkedését az államban a demokrácia fegyvereivel támadhatta. A sérelmek egyszerű összegyűjtése frappáns eredményekhez vezetett s meg lehet érteni, bár helyeselni alig, hogy a kisebbségi ember alig törekedett többre. A középosztály nagyon sokáig lehetetlennek tartotta a változás tartósságát és hitt abban, hogy szinte dátumnyi pontossággal visszazáll a régi rend. Arra nem gondolt még, hogy európai hatalmi rendszer szervezte meg az igazságtalan kisebbségi helyzetet s hogy idő kell ahhoz, amíg az európai erőviszonyok annyira megváltoznak, hogy végét vethetik az igazságtalan megaláztatásnak.

Ebben a korban sok hiányérzetet láthatunk a kisebbségi ember lelki világában. A bementett dátumok nem hozzák el a felszabadulást. A turánista közhangulatnak viszont nem volt több kártyája, mindent erre tett fel. Nem tudta megteremteni a kisebbség eszmei létformáját. Elviselhető volt a politikában, ahol szép szólamok virágoztak nyomán. Elviselhető volt a lírában is egy ideig. A politikában és a lírában egyképp az idegek és az akarat legmagasabb feszültségét hirdette, ezt azonban nem bírhatta sokáig sem a politikus, sem a költő, sem pedig a nép. Végvári a filozófiai költészet felé menekül, Ölvedi a tollat a politikával cseréli fel.

Akik ezt a hangulatot megteremtették és hordozták, azok a zsákutcában levonják — mert kénytelenek vele — a következményeket. A nép azonban mélyen magába szívta ezt az ökölbesorítós hangulatot. Nehezen tudott más irányba igazodni. Az irredenta legnagyobb hibája az volt, hogy visszafalusiasította a kisebbségi magyarság szellemét. Igényességét is alásüllyesztette. Abban mindenestre hasznosat végzett, hogy a népi kultúra külső elemeinek kultuszával rangérzetet adott a népeknek. De ugyanakkor felmentette a középosztályt a magasabb szellemi erő-kifejtések alól, mert divattá tette a sallangot, a külsőségeket, a szólamokat a mélyreható tervek helyett, egyszóval az olcsó kiélések formáit általánosította. A középosztályt feldíszített multba zárta be, akaratát és figyelmét elvonta az adott helyzet átvizsgálásától. S ez a réteg mélyen hitte, hogy szerepének adóját a színes formákkal teljesen lerója. A turánizmus emlékeztetett például a magyar multa, mondjuk Petőfi korára, de csak úgy, hogy felkötötte a Petőfi-nyakkendőt. A középosztály futotta a legtovább ezt a formát. Mintha még fájdalma is kibúvó lett volna a sokasodó bajok megoldása alól. A turánizmus politikussá tette a vidéki fiskálist és íróvá ütötte a vidéki tanítót s a kaszinót és a legényegyletet egyideig a szervezés legmagasabb formájának tekintette. Képtelen volt arra, hogy megfelelő távlatból nézze a kisebbségi életet, hogy megtalálja nagy összefüggéseit s hogy diktálja azt a szellemi létformát, amelyben a nép feleletet kapott volna kérdéseire és biztonságosabbnak látta volna jövőjét. „Nem bírom már sokáig én sem, megöl a bánya gyilkos lehe s túl leszek minden szenvedésen.”

Ölvedi László életérzése volt ez s csak azt kérdezzük, mi lett volna a felvidéki magyarsággal, ha költőjétől átvette volna ezt?

Közben két urbánus központ, Kassa és Losonc töbбетіgérő jeleket küldött a kisebbségi magyarság felé.

Losoncon fiatal magyar szellemi emberek seregltek össze (Győry Dezső, Darkó István, Simándy Pál stb.). Madách-kör néven irodalmi társaságot alapítanak, előadásokat és vitákat rendeznek, hogy valamiféle használhatóbb magatartást alakítsanak ki a felvidéki magyarság számára. A fiatalság folyóiratot indít. A lapban („A mi lapunk”) nagyszerű értékelések indulnak meg az irodalom és az ifjúsági mozgalmak területén. Nem lehet elveket és határozott célokat megfogni ebből a korból. Csak az a hatalmas vágy világít az 1925—26-os évek ködeiből, hogy valami új és reálisabb formát kellene teremteni, mégpedig sürgősen. Kassán, a Felvidék legurbánusabb központjában a politika területén alakul ki valamiféle használhatóbb forma utáni vágy. A két felvidéki város mellé csakhamar Prága is oda-szegődik és új nedveket és új csirákat, hangulato-kat, eszméket és mozgalmakat küld szét a kisebbségbe. Ebben a korban a falusiasság uralmát ismét a városok, a képebb urbánus szellemiség váltja le. A turáni fájdalomsság visszatekintő izgalmai elmúlnak. Az új szellemiség az élet akkor adott valóságai felé fordul. A kisebbségi lét értelmét a jelenben szeretné megtalálni. A politikusok már a prágai parlament csatáiban élesítik képességeiket a nép védelmére. Úgy tűnt, hogy a gravenenális magatartás itt, a prágai környezetben, valamiféle

pozitívabb formává alakul. 1926-ban a cseh kormány megtorló vámintézkedéseket akar életbe léptetni Magyarország ellen, de a kisebbségek megakadályozzák azokat. A kormányzat enged merevségéből s az ellenzéki politika aktívabb tevékenységbe kezd. Megszavaz törvényeket, mint az 1926-os alkotmánytörvényt s a kormányzat elfogad javaslatokat a kisebbség képviselőitől. (Lex Dérer—Szent-Ivány.) A Prágai Magyar Hírlap ebben a korban reményesnek látja a kisebbség helyzetét. Hadd idézem egyik vezércikkét: „A kisebbségek politikai pártjaival a koalíció diktátorai eddig szóba se ereszkedtek. A vámtörvénynek kellett jönnie, hogy a német-magyar tömb bebizonyítsa a maga készségét a reálpolitikai aktivizmusra. Megbukott a cseh többség egyeduralmáról szóló politikai babona.” (1926 július 2.)

Ez a reményes hangulat nem tartott soká. Svehla bevette a németeket a kormányba, az ellenzékbe vonuló Szlovák Néppárt helyett, s a magyar pártok a rövid reálpolitikai aktivista korszak után visszavonultak régi ellenzéki állásaikba, harcolva ezentúl minden politikai és egyéb aktivizmus ellen. A kisebbségi magyarság azonban ettől kezdve kevesebb fájdalommal és egyre több életrealitással kezdte szemlélni életét. *„Ne döngessünk puszta ökölrel betonfalakat, de itt a falakon belül építsünk magunknak házat. Nem kényszerlakást, de meleg otthont, virágos kertet köréje, szépségeket bévül, mert a maga sírját ássa, aki a kisebbségi sorsban elveszti életkedvét. A kisebbségi élet elviselhetőségének egyetlen titka, hogy érezzük és tudjuk magunkat annak, amivé tettek, nemzeti kisebbségnek. Öntudatosan és*

minden következményét viselve.” Ezt Sziklay Ferenc, a magyar pártok országos kultúrreferense mondotta a magyar társadalmi és kultúregyesületek országos értekezletén Kassán, 1929-ben.

Az egyetemi városokban, elsősorban Prágában, a kisebbségi fiatalság egyre nagyobb csoportjai verődnek össze. Ezek a fiatalok gyermekkorukat a háborúban éltek és a kisebbségi életben kezdtek eszmélni. A középiskolákban már nem kapták meg a magyar középosztály nevelését. Saját erejükből kellett felépíteni magyarságérzésüket. Középosztályi gondolkodásukat nem határozta meg a történelmi magyar állam eszméje. Így ellentétbe kerültek azokkal az évjáratokkal, amelyek a magyar középosztályból megmaradtak a kisebbségi sorsban. A fiatalság magyarságtudata elsősorban a legközvetlenebb multig terjedt. Legnagyobb középiskolai élménye a cserkészmozgalom volt, ahol megtanulta a férfiélet tisztaságát és a férfiúi erők megbecsülését és okos kihasználását. Az idegen világ saját értékei megbecsülésére nevelte. A csehek fővárosában „két-országszemléletre” tett szert. Hazai életét a csehekével mérte össze. A cserkészetet nem bírta elviselni angolos formájában és alaposan megmagyarította azt. A fiatalok ahelyett, hogy nyaranta elvonultak volna hűs hegyek egészséges pihenésébe, a táborozások testet erősítő és lelket nyugtató életébe, a falvakat rótták sárban, esőben és égető napsütésben. Mesedélutánokat tartottak a falvakon. Mialatt az egyik faluból a másikba vándoroltak, Szabó Dezső „Elsodort falu”-ját vették elő a hátizsákból és felolvastak belőle, a bátrabbja már Ady-verset is szavalt. Lassan Ady és Szabó formába öntötte

és szilárdan meghatározta kocsonyás tudatukat. Szabó Dezsőtől kaszaegyenestől bátorságot szereztek. Ez a fiatalság 1927-től 1932-ig hangulataival és eszméivel annyira megszállta a kisebbségi közéletet, hogy a politika és minden más szinte harmadrendűvé lett, a fiatalság problémája állott a kisebbségi élet előterében.

A fiatalságot egy vágy fűtötte, az adott helyzet diktálta új gondolkodás kialakítása, amit előszere-ttel „kisebbségi mentalitásnak” neveztek. Testi és lelki frissége hivatástudatot és a nagyrahivatottság fenséges mámorát tartotta ébren benne. Az öregek szinte biológiai okok folytán idegenkedtek a fiataloktól. A kisebbségi sajtóban hatalmas viták folytak. Az öregek monoton következetességgel azt állították, hogy nincs létjoga a kisebbségi mentalitásnak. A fiatalok annak kialakítását követelték. Az öregek nem értették meg a fiatalság Ady- és Szabókultuszát. Attól féltek, hogy az ifjúság elszakad a magyar történelemtől és a magyarságtól, holott szerelmesen egyé olvadni készült a néppel. A fiatalság ellenállhatatlanul hódít. Csakhamar bebizonyosodik, hogy Ady igéivel és Szabó pátozával nem lehet a régi fegyvereket eredményesen szembeszegezni.

A főiskolások minden esztendő őszén országos értekezleteket tartottak egy-egy felvidéki városban, hogy tisztázzák érzéseiket és gondolataikat, hogy érdekvédelmi dolgaikat megbeszéljék. Azért kellett kitérnünk röviden erre a jelenségre, mert itt az ifjúság körében formálódott meg először az a gondolatvilág, vagy rendszernek is nevezhetjük, amely teljes, elfogadható és megnyugvást adó szellemi létformát borított a kisebbségi magyarságra. Ez a

szellemi létforma kiegyensúlyozta az intelligenciát és a népet, életének és küzdelmének értelmet adott a mindennapokban és emberibb jövő felé való fejlődés lehetőségét ígerte.

1927-ben a rimaszombati főiskolás értekezéslet táviratban üdvözölte Makkai Sándort, akinek a „Magyar fa sorsa” című könyve biblia volt a felvidéki magyar diákság kezén. Miért fontos ez az állomás a felvidéki magyarság életében? Azért, mert tekintélyes igazolása volt a fiatalság Ady-rajongásának, amelyből egyremásra formálódtak ki a testes gondolatok, hogy később a kisebbségi létforma rendszerét adják. Az értekezéslet után és a távirat következtében hatalmas harcok lángolnak fel kisebbségszerte. Az öregek az erkölcsi romlástól féltik a fiatalságot Ady-rajongása miatt. Meg kell állapítanunk teljes őszinteséggel, hogy a félénk és úgynevezetten erkölcsös kispolgári szemlélet húzta le Ady életművét a maga szintjére. „Azt írja a fiatalság egyik képviselője, hogy Adyban nem a dekadenciát, nem a rebbelizmust és az elhalást szeretik. Elhiszem és nem vonom kétségbe jóhiszeműségüket. De igen nehéz, sőt lehetetlen a jellemben bizonyos vonásokat elválasztani egymástól. Önök nagy városokban érnek és ma a szirének nem az óceánok távoli szigetein énekelnek, hanem a nagyvárosok utcáin, a diákszobák ablakai alatt. Édesanyjuk, testvéreik mennyi fehér imája kíséri Önöket, nem lesz jó, ha élethajójukra mágnes gyanánt Adyt viszik. Nem fogja örvénybe sodorni Önöket? Azt írják, hogy Adyban az emelkedett, a rossz multat romboló európai magyarságot, a tiszta emelkedett humanizmust és fajtájának szeretetét szeretik. De

kérdem, nincsenek a magyar modern írók között többen is, akikben szintén megvannak ezek a vonások, sőt tisztultabban? És mégis csak elvétve hallom emlegetni akadémikus körökben Harsányi Kálmán, Áprily Lajos, Reményik Sándor nevét, hogy csak a legkiválóbbakat soroljam fel (Hajdu Lukács cikke a „Komáromi Lapokban” 1927 őszén).

Az idősebb és fiatalabb nemzedék eltérő életérzése a nemzedéki harcokban társadalmi és általában szemléleti felfogássá lett. A nemzedéki súrlódásokat mindkét oldalon elemi erejű társadalmi törvényeknek hitték. S most is egy fiatal költő, Győry Dezső adta meg ennek lírai kifejezését „Újarcú magyarok” néven, mégpedig ezekkel az igékkel:

„Csodálatos csillagok, botorkáló fiatal szikrák,
másfényű, más lángú, másszínű tüzek.

Nagy problémáknak ideje jött ránk, nagy sorsok
omoltak a sárba
szent, új komoly fiatal arcok változtak át a végzet
parancsára mássá,
mint voltak, akiktől lettek ők is,
változott szent, szomorú arcok,
kik bűnhődünk az apák vétkéért.”

Tíz év távlatából, s a felszabadulás körülményeiből majdnem valószínűtlennek tetszik már ez a kor, majdnem a legenda ködkoszorújára veszi körül. A racionális értékelés mérlegén a nemzedéki elmélet az első lépés a fajbiológia felé. De akkor nem volt még fajbiológia. A kisebbség azóta sem mozdult meg hatalmasabban és tüzesebben, hogy létének

értelmét találja meg. A fiatalságnak azonban csakhamar észre kellett vennie, hogy az a harc, amit eddig folytatott a kisebbségi mentalitás és a nemzedéki gondolat érvényeért, a középosztály ügye csupán. A faluzások során megismerte a fiatalság a magyar élet társadalmi szerkezetét. Az osztályokat föloldja a magyar életben, a magyarság fogalmába beemel mindenkit, hierarchikus különbség nélkül, népért síró intellektüel sorsra készül és mialatt szociográfiai felvételt készít a bodrogekői, csallókői vagy mátyusföldi falvokról, arra gondol, hogy új alapokon kellene elrendezni Közép-Európát is. Azonban hihetetlenül kemény és ellenállóképes volt a kisebbségi élet sokfajta realitása, főleg társadalmi valósága. A fiatalság úgy repült neki ezeknek a kemény halmazállapotú kérdéseknek, mint vándormadarak a newyorki világítótoronyok: elkápráztatta őket a kezdeti siker fénye, összetörték és lehullottak. Az ifjúsági mozgalmak nagy lendülete megtörik 1933-ban és ez idő után márcsak arra van bátorsága a fiatal nemzedéknek, hogy a nagy szintetikus korszakot feledve részletkérdések megoldására készítse életét.

1933-ban érezhető csönd uralkodott szellemekben a magyar Felvidéken. A középosztály félt a friss gondolatok tömegétől, amelyet a fiatalság hirdetett. Riadtság is költözött ekkor a középosztály szívébe, mert szélsőséges munkásmozgalmak alakultak mindenütt a gazdasági világválság hatása alatt. De ezekből a radikális munkásmozgalmi kísérletekből sem tudott valami pozitívabb eredmény lecsapódni. A középosztály félt a munkástól és a falusi igaz szegénységtől. A munkásmozgalmakba deklasz-

szált, kispolgári elemek törtek be, nagyobb mozgékonytsággal, vörös kozmopolitizmussal és hatalmas tudatlansággal. A vezető réteg — unius libri — egykátés műveltségű dilettánsokból állott, akik legszívesebben sémákra feszítették volna a kisebbségi életet. A magyar kisebbségből csak a munkásságot látták, a középosztály csak a felsőbb rétegeket látta, szétszakadt hát a kisebbségi magyarság s az a szintetikus magyarságszemlélet, amelyet egykor a fiatal-ság képviselt, mindenütt kikopott a tudatokból. De csakhamar a kialakult munkásmozgalmi törekvések is foszladozni kezdtek. A munkáspolitikát a csehek és szlovákok államát áldemokráciának nevezte. Amikor azonban a csehek kölcsönös segítségnyújtási egyezményt kötöttek a Szovjettel, a munkáspolitikát a köztársaság alapjaira helyezkedett. Tegnap még harcot hirdetett az állam ellen, kitűzte dátumnyi pontossággal a forradalom kitörését, de egy nap leforgása alatt a tegnapi áldemokrácia alapjaira állította szervezeteit. Tegnap még magyar földmunkások haltak meg a szláv csendőrség sortűzei alatt, de holnap már arra készültek, hogy ezeket a tömegeket államvédelmi célokra szervezzék meg.

Ebben a mérgezett atmoszférában kisebb jelentőségű kísérletek szakadatlan sora következik a kisebbségi szellemi létforma megteremtésére, de mindegyik elhal, mielőtt első eredményeit elérhette volna. Jöttek, akik központosítani akarták a szellemi életet. Voltak, akik meg akarták szervezni az irodalmi termelést és értékesítést. Állandóbb és munkaképebb keretet csak a katolikus Prohászka-körök hoznak létre a csehes „aprómunka” hirdetésével. A nagy, szintetizáló ideológiai mozgalmasságok

helyett a részletkérdéseket kutató mozgalmi formát teremtik meg. Ideológiailag az új katolicizmus hirdetői.

A vágyódások az egységes szellemi élet után már csak egyénekben élnek. Lassan elhalványul a társadalmi szervezés ideálja, amelyet az ifjúság hirdetett. Az intellektuális erők szóródása, kallódása és kapkodása lesz általános. A bomlás a Prágai Magyar Hírlap csoportjába is beveszi magát. Dzurányi László főszerkesztő a szerkesztőség egy részével kiválik és Magyar Ujság címen új napilapot indít. A lap az aktivista politikát szolgálja. A kisebbségi kérdésekkel kapcsolatban a progresszivitás álláspontját próbálja képviselni és a kisebbségi politikát maradisággal vádolja. Ez a szakadás zavarja az egységes kibontakozás kialakulását és sokakat megéveszt.

Szellemiekben fásultság és unalom érezhető 1934 óta a kisebbségi életben. Ha valami indul, azt a céltalanság és a hiábavalóság érzetével fogadják. Az egységesítő törekvések elhalása után senki sem hisz többé abban, hogy sikerülhet valami nagyobb összefogás. Ekkor már nagyon érezni, hogy a Felvidék végérvényesen lemarad Erdély és az anyaország szellemi fejlődése mögött. A szellemi izgalmak elhalnak, a kifejező formák zúlni kezdenek, megcsappan az egykor dúsan zsendülő lírai termés is, nem írják meg a várva-várt felvidéki kisebbségi regényt, noha szép kísérletek bőven vannak erre (Darkó István, Tamás Mihály). A kifejező formák közül csak a publicisztika (Szvatkó Pál, Sziklai Ferenc, Gömör János, Darvas János) és az esszé (Peéry Rezső, Szalatnai Rezső, Vass László, Dobossy

László, Kovács Endre stb.) virágzik. A nagy kifejező formák pusztulnak, vagy mint az őskori lények, visszafejlődnek a törpe füvek között.

Központjaink urbánus telítettsége elfogy. A magyarság a városokban visszazorul és fáradtan visszavonul. A sok sikertelenség rezignált fájdalommal tölti el a lelkeket. *„Nincs fényes megyebál, nincs hivalkodó zajos dinom-dánom, nem ragyognak észvesztő toaettek és kifogástalan frakkok a fényesen világított dísztermekben, de a régi házak bolthajtásai alatt, mint a katakombákban, sűrke munkaruhákban szakadatlanul folyik a lelki éhséget kielégítő kultúr-munka.”* Ezt a szomorú helyzetképet Sziklay Ferenc jegyzi fel Kassáról, arról a városról, amely egykor az egész kisebbséget izgatta ösztönzéseivel. Sziklay Ferenc, a magyar pártok kultúrreferense, egy évtizeddel előbb még milyen reményesnek látta a kisebbségi jövőt! Tíz év múlva a reményekből rezignált fájdalom lett s a lendületből behúzóadás a katakombák mélyébe. Ugyanekkor hagyja ott Makkai Sándor is az erdélyi kisebbségi életet s megírja nevezetes cikkét arról, hogy emberi módon a kisebbségi sorsban élni nem lehet. Makkai cikke nyomán riadtság és félelem vert tanyát sokunk szívében, s ha támadtuk is őt akkori pesszimizmusáért, támadásunkban, nem tudom eldönteni mi volt több, a bátorság-e vagy a félelem. Talán olyanok voltunk, mint az egyszeri legény, aki hogy bátorságot mutasson éjszaka, hangosan énekelt.

Egyre fogy ebben az időben a kisebbség polgári kultúrképessége és ereje. A középosztály nem bírta önmagára fölépíteni az életet. Nem lehetett az új életformát a parasztságra sem felépíteni. Nem sike-

rült az a kísérlet sem, amely a parasztság, a munkás-ság és az intelligencia szövetségére számított. Így került sor a polgárra, de talán inkább a polgárosulás kifejlesztésére és megvédésére, annál is inkább, mivel a szomszéd népek erősen polgárosultak és csábították a magyarság tömegeit.

A szellemi emberek teremtő tudata és bátorsága is kezdett elhalványulni. A környezet mérgezettsége nem kedvezett az írói munkának. 1930-ig, ha más nem, legalább a líra lángolt olyan élesen, hogy általa mindig tudtuk, milyen magasságokat és mélységeket mutat a kisebbségi ember életérzése és milyen a köz hangulata. 1930-ig az irodalom vetületeiből meg tudtuk állapítani a társadalmi helyzeteket is, a csoportok és mozgalmak szándékát, harcait, halálát. Ezután legfeljebb a hiábavalóság és céltalanság érzete árad az írók írásaiból. A gondolat- és eszmeterepítés, az egyén és a köz életérzésének kifejezése, az írói funkció is visszaesik. A kisebbség szellemi élete a gondolat- és eszmeagyarmat kialakulásánál tartott ezekben az években. A kisebbségi szellem alkotó kedvét más alkotásának csodálatában élte ki. A szellemi élet alig áll másból, mint az anyaországi népi irodalom csodálatából. Ennek megvolt ugyan a haszna, mert a felvidéki magyarság érdeklődése olyan intenzíven kapcsolódott be a magyar kultúrkörbe, mint az Ady-kultusz idején, csak passzívan. A budapesti szellemi csaták egészen közel kerültek életünkhöz. De ugyanakkor ez a hazaforduló csodálat már azt is jelezte, hogy a kisebbségi szellem elveszítette életkedvét. Az anyaországi törekvésekből már nem a módszer érdekelt. Az eredményeket csodálta s nem gondolt arra, hogy a mód-

szert a maga területén kipróbálja. *A csehszlovákiai magyar kisebbségi szellemiség így kezdett kimaradni a magyar kultúrközösség munkamegosztásából, mert nem végezte el azokat a feladatokat, — a kisebbségi helyzet irodalmi és tudományos feltárását — amit senki más, csak ő végezhetett volna el.* A harmincas évek elején az ifjúság intézményesíteni akarta a szociográfiát, de ez nem sikerült. Urbanitásunk visszasorvadt, elfogytak ösztönzéseink, provinciává alacsonyítottak s egyre nagyobb sóvárgással tekinttünk a szellemet és kultúrát árasztó magyar metropolisz felé.

Ekkor tett Szvatkó Pál „Új Szellem” című lapjával utolsó kísérletet a maradék szellemiség összefogására. Lapját a legellentétebb módon fogadták. A felvidéki kisebbségi szellemi ember már nem hitt a szándék tisztaságában, s meg kell állapítanunk, hogy minden oka megvolt erre. A merevség csak akkor enged, amikor az Új Szellem az ifjúsági mozgalmak eszmei hagyatékához kezd visszamenni. Ez némileg visszahozza a fiatalság régi mozgalmi kedvét, feléleszti alkotó akaratát. A szociális és nemzetiségi nyomás a harmincas évek vége felé az anyagi életlehetőségek síkján csaknem teljesen egymásmellé sodorta a magyarság rétegeit. Majdnem teljesen kialakult tehát a szellemi összefogás társadalmi feltétele. A szellem emberei egyre sürgetőbben hangoztatják azt, ami az árnyalatokat összeköti. Sürgetően keresik a közös nevezőket. Az Új Szellem elfogadta a magyarországi népi arcvonal törekvéseit s ez is jól hatott a Felvidéken.

A felvidéki szellemi egység és összefogás a kisebbségi helyzetben folyton erősödött. A teljes

befejeződéshez csak az anyaország körülményeiben juthatott volna el. A nagy hagyomány, a parasztság, munkásság és a népért való intelligencia közösségének kiépítése vagy ennek, mint programnak a hirdetése, a szellem síkjáról a politika síkjára is áttolódott, de még mindig zavart a rengeteg meddő kísérlet emléke, amikor olyan nehéz volt megbizonyosodni a módszerek és szándékok tisztasága felől.

Ezek után ebből a bonyolult szellemi és mozgalmi fejlődésből így lehetne az egyes korszakokat meghatározni:

1. A kisebbség a testvériesülés vágyával a szláv-ság felé fordul. A humanizmus hirdetése jellemzi ezt az időt.

2. A visszautasítás kiváltja az irredentát, amit a Felvidék gazdasági tönkretétele is erősít.

3. Az irredentát a nép felé fordulás váltja fel. Ennek a korszaknak szintén szakaszokra osztható története van. Elejét ködös messianizmus és a „küldetéstudat” hirdetése jellemzi. A korszak közepén realisabb szemlélet alakul ki a szociográfiai és etnográfiai érdeklődés nyomán. Ez a szakasz a fiatalságot uralja. A kisebbségi élet megszervezésére törekszik. Minden „reménye a falu s a parasztnak keresztelt egyszerű emberek”. A korszak harmadik szakasza a bomlás ideje, amikor az ifjúság reménye végzetesen csak remény marad. A fiatalság deklarált csoportjai ekkor a munkásságot helyezik minden reménység középpontjába.

4. A negyedik időszakot a kiábrándulás, csalódás és elfáradás idejének lehetne nevezni. Ez a szakasz a kisebbségi élet mélypontja.

5. A kisebbségi élet vége felé az általános elszegényedésben lekopnak a társadalmi ellentétek s ez lehetővé teszi a szellemi és társadalmi erők új összpontosítását.

Ha most, visszatekintve a kisebbségi élet húsz esztendejére, valami végső formulát, értékítéletet vagy tanulságot keresünk, akkor a következőket mondhatjuk. Élni egyre nehezebben lehetett a kisebbségi sorsban. A veszélyek egyre nagyobbak lettek a nemzeti megmaradás útján. Hosszabb távlaton Makkai Sándornak kell igazat adni, mert megmaradni és fennmaradni egyre nehezebben tudtunk volna abban a környezetben. Harcunk a jobb életért és felszabadulásunkért azért nem csökkent. Végezetül pedig, ha a felszabadulás még tovább késik, a Felvidék talán még több bajjal, még több magyar temetővel, a kisebbségi magyarság pedig még kisebb szellemi és anyagi értékállománnyal tért volna vissza az anyaország kebelébe.